

FİKRET ŞENSES
İktisada
(Farklı Bir)
Giriş

FIKRET ŞENSES, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini İngiltere’de sırasıyla Warwick, Lancaster ve Londra Üniversitesi’nde (London School of Economics) tamamladı. 1987-88 ders yılında Harvard Üniversitesi’nde, Eylül 1989’da İngiltere’de Institute of Development Studies’de, Temmuz-Ekim 1990 döneminde Tokyo’da Institute of Developing Economies’de, Mart-Ağustos 1997 döneminde Fulbright bursiyeri olarak Columbia Üniversitesi’nde misafir araştırmacı olarak bulundu. 1980 yılında ODTÜ İktisat Bölümü’ne katılan Fikret Şenses 1985 yılında doçent, 1991 yılında profesör oldu; 1983-87 yılları arasında *ODTÜ Gelişme Dergisi* editörlüğü, 1991-92 döneminde ODTÜ İktisat Bölümü Başkanlığı, 2010-2014 döneminde ODTÜ Senatüsü üyeliği görevlerini üstlendi. 2005-2009 döneminde Yüksek Öğretim Kurulu üyesi olarak görev yaptı. Üniversitelerarası Kurul Etik Komisyonu’nda ve Türkiye Bilimler Akademisi’nin çeşitli komisyonlarında 2010 öncesinde uzun yıllar görev aldı. Gelişme Ekonomisi, Sanayileşme, İstikrar Politikaları, İşgücü Piyasaları, Yoksulluk, Gelir Dağılımı ve İktisat Eğitimi konularında yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli yayınları bulunuyor. Mayıs 2014’te emekli olan Şenses aynı bölümde lisansüstü dersleri vermeye devam ediyor.

İletişim’den çıkan kitapları: *Yoksulluk - Küreselleşmenin Öteki Yüzü* (2000). Derlediği *Kalkınma İktisadi - Yükselişi ve Gerilemesi* (1997), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* (2009). Ahmet H. Köse ve Erineç Yeldan’la birlikte derlediği *Küresel Düzen: Birikim; Devlet ve Sınıflar* (2003), *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar ve Ziya Önış - Caner Bakır’la birlikte derlediği Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* (2013).

İletişim Yayınları 2513 • Araştırma-İnceleme Dizisi 413

ISBN-13: 978-975-05-2231-4

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Taml Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hüseyin Türk

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devkaldırım Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FİKRET ŞENSES

İktisada (Farklı Bir) Giriş

Giriş İktisadı Öğrencileri ve
İktisada İlgili Duyanlar İçin Yardımcı Kitap
Sayısal - Sözel - Güncel Örnekler -
Çözümleri ve Yorumlarıyla Birlikte

ANA HATLARIYLA
İKTİSAT DÜŞÜNCESİNİN EVRİMİ
DÜNYA EKONOMİSİ
TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bu kitabın telif gelirleri yazarı tarafından Darüşşafaka Cemiyeti'ne bağışlanmıştır.

*Bana daha ilkokul öncesinden başlayarak okuma ve yazma şevki veren,
destek ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen annemin anısına;
minnet ve şükranlarımla...*

İçindekiler

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	19
KİSALTMALAR LİSTESİ	21
ÖNSÖZ	23
TEŞEKKÜRLERİMLE... ..	20
BİRİNCİ BÖLÜM	
BAŞLANGICINDAN BUGÜNÜNE İKTİSADİ DÜŞÜNCE	33
GİRİŞ	33
EKONOMİ VE İKTİSAT	34
EKONOMİ VE UYGARLIK	35
UYGARLIK VE İKTİSAT	36
ANTİK YUNAN'DAN ORTA ÇAĞ'IN SONUNA KADAR İKTİSADİ DÜŞÜNCE	38
Felsefenin Kökenleri ve İktisadi Düşünce	38
Orta Çağ'da İktisadi Düşünce	42
ORTA ÇAĞ'DAN 'MODERN' DÜNYAYA GEÇİŞ: ULUS-DEVLET VE MERKANTİLİZM	46
Modern Zamanlarda Kölelik ve Köle Ticareti	46
Rönesans, Reform Hareketleri ve Ulusçuluğun Kökenleri	47
İktisadi Ulusçuluk Olarak Merkantilizm	47
İKTİSADİ LİBERALİZMİN YÜKSELİŞİ VE MODERN İKTİSADIN DOĞUŞU	50
Merkantilizmin İlk Sistemli Eleştirisi	51
Cantillon'ın Smith Üzerindeki Etkileri	52
Fizyokrasi ve Smith	53
Smith'in Düşüncesinde "Ahlâki Duyarlılıklar" ile "Ulusların Zenginliği" Arasındaki Bağlantı	54
Serbest Rekabet ve "Görünmez El"	56
İş Bölümü, Uzmanlaşma ve Üretkenlik	57

KLASİK SİYASAL İKTİSAT	57
'İyimser' Siyasal İktisadın 'Kasvetli Bilime' Dönüşmesi	58
Malthus ve Nüfus İlkesi	59
Ricardo ve 'Durağan Durum'	60
Tahıl Yasası Tartışması	62
Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Serbest Dış Ticaret	62
Emek-değer Kuramı	63
Say Yasası	64
Bentham ve Yararcılık	65
Sosyalizan Bir Liberal Olarak John Stuart Mill	66
KLASİK SİYASAL İKTİSADIN ELEŞTİRİSİ	67
List'in Ekonomik Gelişmenin 'Evrensel' Kurallarına Karşı Çıkışı	68
Alman Tarihçi Okulu	70
İktisatta 'Yöntem Kavmaları'	71
Marx'ın Kapsamlı ve Radikal Eleştirisinin Yapı Taşları	72
Marx'ın Mirası	77
İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE 'MARJİNAL DEVRİM' VE NEOKLASİK MİKRO-İKTİSAT	78
İktisadi Düşüncenin 'Marjinal Devrimcileri': Jevons, Menger ve Walras	79
'Marjinal Devrimin' Neoklasik İktisada Dönüşümünde Marshall'ın Rolü	82
Neoklasik İktisat ve İktisadi Liberalizm	84
Clark'ın Neoklasik İktisada ve İktisadi Liberalizme Katkıları	84
KURUMSAL İKTİSAT VE AVUSTURYA İKTİSAT OKULU	86
Thorstein Veblen ve 'Orijinal' Kurumsal İktisat	86
Bir 'Kurumsal Siyasal İktisatçı' Olarak Karl Polanyi	89
Yeni Kurumsal İktisat	90
Avusturya İktisat Okulu	92
İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE 'KEYNESÇİ DEVRİM' VE MAKRO-İKTİSAT	95
'Barışın Ekonomik Sonuçları' ve Keynes'in Ün Kazanması	96
Keynes'in 'Orijinalliği'ne İlişkin Kuşkular	97
Keynes'in İktisadi Liberalizm Eleştirisi	98
Genel Teori	99
Buhran'dan Çıkışta Para ve Maliye Politikalarının Rolü	100
Keynes'in Mirası	102
KALKINMA İKTİSADI	104
Ortaya Çıkışı: Temel Etmenler	104
Kurumsal Katkılar	106
Yapısalcılık	106
Modernizasyon Kuramı	107
İTHAL İKAMESİNE DAYALI SANAYİLEŞME	108
BAĞIMLILIK OKULU	110
Neo-Marksist Yaklaşım	110
Dünya Sistemi Kuramı	112
Bağımlılık Okulu: Yapısalcı Katkılar	112
İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME VE KALKINMACI DEVLET	114
NEOLİBERALİZM - YAPISAL UYUM - WASHINGTON UZLAŞISI	115
Neoliberal İktisat Politikalarına Giden Yol: Ana Etmenler	115
Neoliberal İktisat Politikaları: Yaygınlaşma Süreci	119

Neoliberal İktisat Politikalarının Etkileri	120
Büyüme - Sanayisizleşme.....	120
Sermaye-yanlısı Eşitsiz Gelişme	120
Krizler	121
Neoliberalizm Karşısında Seçenek Arayışları	121
İçeriden Arayışlar: Washington-sonrası Uzlaş (Post-Washington Consensus)	122
Dışarıdan Arayışlar.....	123
<i>Çin Modeli - Pekin Uzlaşması</i>	123
<i>Latin Amerika'da Neoliberalizm-sonrası Dönem</i>	124
BUGÜNKÜ KALKINMA GÜNDEMİ VE ÖNE ÇIKAN KONULAR	125
Demokrasi ve Kalkınma	125
Birleşmiş Milletler Binyıl Hedefleri	126
Özelleştirme	127
Büyümenin Kaynakları	128
Yapısal Değişim ve Sanayileşme.....	129
Gelir Dağılımı.....	129
Devlet-Piyasa Tartışması.....	131
Çevre Sorunları: Sürdürülebilir Kalkınma-Küçülme.....	131
SONUÇ	133

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİ: YAPISAL ÖZELLİKLER - TEMEL EĞİLİMLER - SON GELİŞMELER	137
GİRİŞ	137
TEMEL GÖSTERGELER: NASIL BİR DÜNYA?	137
Büyüme.....	139
2008 Krizi ve Kriz Sonrası Büyüme.....	140
Son Durum ve Beklentiler	143
Küreselleşme: ABD Hegemonyası ve Yeni Güç Odakları.....	146
AZ GELİŞMİŞLİK: TEMEL ÖZELLİKLER	149
ÜLKE GRUPLARININ VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN KİMİ TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELERİ	157
Yükselen Ekonomiler.....	159
BAŞLICA SORUN ALANLARI VE KIRILGANLIKLAR	161
Büyüme - İşgücü Piyasaları - Bölüşüm Sorunları - Yoksulluk	161
Büyüme.....	162
İşgücü Piyasaları	163
İşgücüne Katılma Oranı.....	163
Korunmasız İstihdam	164
İşsizlik.....	165
Bölüşüm: Servet ve Gelir Dağılımı	167
<i>Veri Sorunları</i>	167
Servet Dağılımı	168
Gelir Dağılımı: Genel Eğilimler	169
Seçilmiş Ülkelerde Gelir Dağılımı	172
Yoksulluk ve Kentleşme.....	174
Diğer Sosyo-ekonomik Göstergeler	177

Toplumsal Cinsiyet Sorunları	177
Çevre Sorunları	180
Dış Yardım	181
Hızlı Finansallaşma ve Denetim Eksikliği	182
Küreselleşme Sorunlar - Tepkiler - Engeller	183
Avrupa Birliği (AB)-içi Sorunlar	187
SONUÇ VE ÖNERİLER	189
Öneriler	191

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TEMEL GÖSTERGELERİNE TARİHSEL SERİLER IŞIĞINDA TOPLU BAKIŞ	197
GİRİŞ	197
TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER: TÜRKİYE VE OECD	197
TÜRKİYE: TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER	200
NÜFUS	200
Veri Kaynakları	200
Sayısal Veriler	200
ULUSAL HESAPLAR	203
Veri Kaynakları	203
Sayısal Veriler	206
GSMH: Sektörel Dağılım	207
Kişi Başına GSYH	209
DIŞ TİCARET	210
Veri Kaynakları	210
Sayısal Veriler	210
FİYAT ENDEKSLERİ VE ENFLASYON	213
Veri Kaynakları	213
Sayısal Veriler	214
İŞGÜCÜ PİYASALARI	215
Veri Kaynakları ve Tanımlar	215
Sayısal Veriler	217
BÜTÇE	220
BANKACILIK	221
PARA ARZI	222
Veri Kaynakları ve Kavramlar	222
Para Politikası Araçları: Örnekler	223
Sayısal Veriler	224
ÖDEMELER DENGESİ	225
Veri Kaynakları ve Tanımlar	225
Sayısal Veriler	226
GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK	228
Veri Kaynakları ve Kavramlar	228
Sayısal Veriler	231

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ: SORUNLAR VE ÖNERİLER	235
GİRİŞ	235
ANA HATLARIYLA TARİHSEL GELİŞME: 1923-1980	236
1923'ün Tarihsel Mirası.....	236
1923-45 Dönemi.....	238
İkinci Dünya Savaşı ve 1946-1960 Dönemi.....	240
1960-79 Dönemi.....	241
1980 SONRASI DÖNEM	244
1980-89.....	245
1989-2000.....	247
2001-2008.....	248
2008 Krizi ve Sonrası.....	252
1980 SONRASI DÖNEMİN ANA PARAMETRELERİ - GENEL BİR DEĞERLENDİRME	252
1980 SONRASI DÖNEM: KİYASLAMALI EKONOMİK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ	256
Dışa Açılma Derecesi ve İhracat.....	260
İstihdam ve İşsizlik.....	261
Tarıma Karşı Yanlılık.....	262
BAŞLICA SORUN ALANLARI VE KIRILGANLIKLAR	263
Büyüme Hızı ve Sürdürülebilirliği.....	263
Tasarruf ve Yatırım Oranı.....	264
Uluslararası Finans Piyasalarındaki Gelişmelere Bağımlılık.....	264
İhracat Yapısı ve Orta Gelir Tuzağı.....	265
Cari Açık ve Dış Borçluluk.....	267
Borçluluk: Kamu ve Hanehalkı Kesimi.....	267
Enflasyon.....	268
Energide İthalat Bağımlılığı ve Dünya Petrol Fiyatlarına Duyarlılık.....	268
Tarım.....	268
Gelir - Servet Dağılımı ve Yoksulluk.....	270
İşgücü Piyasaları.....	273
Toplumsal Cinsiyet.....	275
Kurumsal Gelişme.....	276
Sosyoekonomik Göstergeler.....	277
SONUÇ VE ÖNERİLER	278
Öneriler.....	282

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİKROEKONOMİK VE MAKROEKONOMİK KAVRAMLAR: SÖZEL ÖRNEKLER	291
MİKROEKONOMİK KAVRAMLAR	291
Genel / Giriş.....	291
Fırsat Maliyeti / Üretim Olanakları Eğrisi.....	292
Arz-Talep-Esneklik.....	294
Esneklik.....	298
Taban-Tavan Fiyatları - Tarım.....	303

Vergi Yüğü - Tüketici/Üretici Fazlası	304
Fayda Kuramı	305
Firma Kuramı	308
Tam Rekabet	312
Eksik Rekabet / Piyasa Başarısızlığı / Dışsallıklar	312
Tekelci Rekabet	315
Oligopol/Kartel	316
Gelir Dağılımı	317
MAKROEKONOMİK KAVRAMLAR	318
Milli Gelir - Fiyat Düzeyi - İşsizlik Oranı	318
Milli Gelir Dengesi	326
Para Piyasası - Bankacılık	331
Para ve Maliye Politikası	334
Enflasyon-İşsizlik	337
Dış Ticaret - Ödemeler Dengesi - Döviz Kuru	342

ALTINCI BÖLÜM

MİKROEKONOMİK VE MAKROEKONOMİK KAVRAMLAR: SAYISAL ÖRNEKLER

MİKROEKONOMİK KAVRAMLAR	345
Üretim Olanakları Eğrisi/Fırsat Maliyeti	345
Arz-Talep-Esneklik	348
Fayda Kuramı	364
Firma Kuramı	369
Tam Rekabet	381
Tekel	388
Tekelci Rekabet	394
MAKROEKONOMİK KAVRAMLAR	402
Milli Gelir	402
Milli Gelir Dengesi	410
Toplam Arz ve Toplam Talep Modeli	418
Banka	419
Milli Gelir Dengesi (Para ve Mal Piyasaları)	421
İşgücü Piyasaları - Enflasyon	424
Dış Ticaret	425
Döviz Piyasası	429
Genel	430

YEDİNCİ BÖLÜM

GÜNCEL OLAYLAR İŞİĞİNDA İKTİSAT

MİKROEKONOMİK KAVRAMLAR	433
İktisadın Temel Problemi/Sorunsalı	433
<i>Maliyet-Fayda Analizi</i>	435
Üretim Faktörleri	436
Fırsat Maliyeti	437
<i>"Her Seçim Fedakârlıktır"</i>	437
<i>Fırsat Maliyeti - ABD-1</i>	438

<i>Fırsat Maliyeti - ABD-2</i>	438
<i>Fırsat Maliyeti - İzlanda</i>	438
Üretim Olanakları Eğrisi.....	439
<i>Türkiye ve Japonya</i>	439
Piyasa	440
Arz-Talep.....	441
<i>Talep</i>	441
<i>Arz</i>	444
Arz-Talep-Piyasa Dengesi.....	445
<i>Arzdaki Değişiklikler - Piyasa Fiyatı</i>	445
<i>Dünya Ayçiçeği Üretimi 4 Milyon Ton Arttı, Yağ Fiyatı % 30 Düştü</i>	448
<i>Üretim Arttı, Kayısının Tadı Kaçtı</i>	449
<i>Petrol Piyasası</i>	450
<i>ABD - Kuraklık</i>	451
<i>Arz-Talep - Nadir Maddeler</i>	452
<i>Çin - Konut Piyasası</i>	453
<i>Çin - Park Ücretleri</i>	453
<i>Çin - Yabancı Film Piyasası</i>	453
<i>Emtia Fiyatları - 2012</i>	454
<i>Arz-Talep - Türkiye - İki Örnek</i>	455
Tavan-Taban Fiyatları.....	456
<i>Çin</i>	456
<i>Tayınlama/Karne Uygulaması - Türkiye</i>	456
Karaborsa.....	458
<i>Karaborsa - Döviz Piyasası - Arjantin</i>	459
<i>Karaborsa - Futbol Maç Biletleri - Türkiye</i>	459
<i>Karaborsa - Olimpiyat Biletleri - İngiltere</i>	459
<i>Asgari Ücret - Türkiye - Yasa Dışı Uygulamalar</i>	460
Esneklik.....	461
<i>Genel</i>	461
<i>Talebin Fiyat Esnekliği</i>	461
<i>Talebin Gelir Esnekliği</i>	462
<i>Eğitim Hizmetleri Talebinin Esnekliği</i>	463
<i>Talebin Gelir Esnekliği - Uzun Dönem</i>	463
<i>Çapraz Esneklik</i>	464
<i>Arzın Fiyat Esnekliği</i>	464
<i>Dış Ticarete Esneklik - Thirlwall Yasası - Brezilya</i>	465
Tarımın Sorunları.....	466
<i>Esneklik - Toplam Hasılat İlişkisi</i>	466
<i>Tarım Sektörü ve Esneklik</i>	467
<i>Tarımın Sorunları - Hindistan</i>	467
<i>Tarım Sektörü - Hava Koşulları - Hindistan</i>	468
<i>Tarımsal Destekleme - Türkiye - Genel</i>	469
<i>Tarımsal Destekleme Politikaları - Türkiye - 2009</i>	470
<i>Tarımsal Destekleme - ABD</i>	471
<i>Tarımda Teknolojik Gelişme - Hollanda</i>	471

Arz - Vergi - Esneklik.....	472
<i>Sigara Talebi - Vergi - Kaçakçılık - Gelir Dağılımı ve Esneklik</i>	472
Fayda.....	473
Firma.....	474
<i>Kâr Maksimizasyonu Amacı</i>	474
<i>Üretim Metodu/Yöntemi Seçimi - Teknolojik Yenilik - Verimlilik - Ödünleşme</i>	475
<i>Üretim Metodu/Yöntemi - İktisatta Ödünleşme</i>	476
<i>Kâr Maksimizasyonu - Japonya</i>	476
Maliyet.....	477
<i>Sabit Maliyet</i>	477
<i>Değişken ve Sabit Maliyet</i>	477
<i>Ortalama Maliyet - Vakıf Üniversiteleri - 2006</i>	478
<i>Ölçek Ekonomileri - Genel</i>	479
Ölçek Ekonomileri.....	480
<i>Yumurta Üreticileri - Van</i>	480
<i>Mermer Fabrikaları - Muğla</i>	480
<i>Alüminyum Oksit Üretimi - ABD</i>	481
<i>Domuz Eti Üretimi - Şili</i>	481
<i>Ölçek Ekonomileri - Brezilya</i>	481
<i>Ölçek Ekonomileri - Petrokimya</i>	482
<i>Elektrik Üretimi - ABD</i>	482
<i>Olumsuz Ölçek Ekonomileri</i>	483
Tam Rekabet.....	483
<i>Fiyat Kabullenen Firma Varsayımı</i>	483
Tekel.....	484
<i>Fiyat Kabullenen - Fiyat Koyucu Firma</i>	484
<i>Monopsoni ve Oligopsoni</i>	485
<i>Giriş Engelleri - Havacılık Sektörü - Brezilya</i>	485
<i>Giriş Engelleri - Taksi Hizmetleri</i>	485
Tekel Gücü ve Yoğunlaşma Oranı.....	486
<i>Yoğunlaşma - Türkiye</i>	486
<i>Tekel Gücü - Kodak ve Fujifilm</i>	488
<i>Tekel Gücü - Cola Piyasası - ABD</i>	488
Düopol (İki Firma Tekeli).....	489
<i>Düopol - Türkiye</i>	489
Fiyat Farklılaştırması.....	489
Tekelci Rekabet.....	489
<i>Ürün Farklılaşması</i>	489
<i>Oligopol/Kartel</i>	492
<i>Anti-tröst (Tekelcilik Karşıtı) Uygulamaları</i>	496
Çıkış Engelleri - Firma Kuramı.....	498
<i>Çıkış Engelleri - Belçika</i>	499
<i>Çıkış Engelleri - Sony</i>	499
Kamu Malı.....	499
Piyasa Başarısızlığı.....	500
Türetilmiş (Türev) Talep - Elektronik Ticaret.....	502
Türetilmiş (Türev) Talep - Gemi Gezileri.....	502

Türetilmiş (Türev) Talep - Havayolu Taşımacılığı.....	502
Türetilmiş (Türev) Talep - Airbus - Boeing.....	503
Gelir Dağılımı - Yoksulluk.....	503
<i>Gelir Dağılımı - Dünya</i>	503
<i>Gelir Dağılımı - OECD Ülkeleri</i>	504
<i>Gelir Dağılımı - Ülke Deneyimleri - Genel</i>	505
<i>Gelir Dağılımı - ABD</i>	506
<i>Gelir Dağılımı - Çin</i>	507
<i>Gelir Dağılımı - Çinli Milyonerler-Milyarderler</i>	507
<i>Gelir Dağılımı - Genel-Belirleyiciler</i>	508
<i>Gelir Dağılımı - Maskin Tezi</i>	508
<i>Gelir Dağılımı - Etkileri</i>	509
<i>Gelir Dağılımı Politikaları</i>	509
<i>Gelir Dağılımı - Büyüme İlişkisi</i>	510
Yoksulluk.....	511
<i>Yoksulluk - Suç İlişkisi</i>	511
<i>Yoksulluk - Hindistan</i>	511
<i>Yoksulluk - Çocuklar - Hindistan</i>	512
MAKROEKONOMİK KAVRAMLAR	513
Katma Değer - Uluslararası Ticaret.....	513
Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla (GSYH).....	513
<i>Genel Bilgiler - Kavramsal Sorunlar</i>	513
<i>GSYH - Kavramsal Sorunlar - Çevre</i>	517
<i>GSYH - Kavramsal Sorunlar - Çin</i>	517
<i>GSMH - Yasadışı İşlemler - Meksika</i>	518
<i>GSYH Ölçüm Güçlükleri - Birleşik Krallık</i>	519
<i>GSYH Ölçümü - Eleştiri - Afrika</i>	520
<i>GSYH Hesaplamalarında Yeni Bakış Açıları</i>	520
<i>Satın-Alma Gücü Paritesi</i>	521
<i>Satın Alma Gücü Paritesi - Asya Ülkeleri</i>	522
<i>GSYH - Cari Fiyatlar - Sabit Fiyatlar - Büyüme</i>	522
<i>GSYH - Potansiyel - Kriz - Resesyon - Enflasyon - İşsizlik - ABD</i>	523
<i>Büyüme Oranı - Uzun Dönem - Potansiyel - Teknolojik Gelişme</i>	525
<i>GSYH - Kişi Başına - Toplumsal Refah Göstergesi mi?</i>	525
<i>GSYH - Kayıt Dışı Ekonomi - Türkiye</i>	526
<i>Büyümenin Kaynakları - Toplam Faktör Verimliliği - Çin</i>	527
Tüketim.....	528
<i>Tüketim Harcamaları - Gelir Dağılımı</i>	528
<i>Tüketim Eğilimi - Türkiye</i>	529
<i>Tüketim Fonksiyonu - Servet Etkisi</i>	529
<i>Marjinal Tüketim Eğilimi - Ortalama Tüketim Eğilimi</i>	530
<i>Tasarruf Oranı - Nüfusun Yaş Bileşimi - Japonya</i>	531
<i>Çarpan/Çoğaltan - 4 Avrupa Ülkesi</i>	531
<i>Çarpan/Çoğaltan - İhracat</i>	532
<i>Tüketim Harcamaları - Türkiye</i>	532
<i>Tüketim Harcamaları - Tüketici Grupları - Türkiye</i>	533
<i>Tüketim Harcamaları - Ülke Örnekleri</i>	533

Yatırım Kararı - Belirsizlik - Bekleyişler.....	534
Yatırımlar - Belirleyiciler - Dünya Ekonomisi	535
Yatırımlar - Kamu - Neoliberalizm.....	536
Bankacılık.....	537
<i>Bankacılık - Türkiye - 1920'li Yıllar</i>	537
<i>Bankacılık - Güven Unsuru - Merkez Bankası</i>	537
<i>Bankacılık - Güven Unsuru - Küresel Kriz - Avrupa</i>	538
<i>Bankacılık - Güven Unsuru - Bulgaristan</i>	539
<i>Bankacılık - Hesapların Gizliliği İlkesi</i>	539
Para Piyasası - Merkez Bankası	540
<i>Paranın İşlevleri</i>	540
<i>Para Arzı</i>	541
<i>Para Yerine Kullanılan Araçlar</i>	541
<i>Merkez Bankaları - Kriz - Bağımsızlık - Yeni Bir Rol</i>	542
<i>Merkez Bankacılığı: 2008 Krizi ve Avrupa Merkez Bankası</i>	543
Enflasyon	544
<i>Enflasyon - Arz Yönlü-Petrol Fiyatları</i>	544
<i>Enflasyon - İthal Edilen</i>	544
<i>Enflasyon - Tarihsel - Osmanlı</i>	545
<i>Enflasyon - Türkiye - 1950-99</i>	545
<i>Hiperenflasyon - Almanya</i>	545
<i>Hiperenflasyon</i>	546
<i>Deflasyon</i>	547
<i>Deflasyon Tehlikesi - Petrol Fiyatları - Avrupa</i>	548
<i>Phillips İlişkisi</i>	538
Resesyon - Maliye-Para Politikaları	548
<i>Resesyon - Konjonktür Hareketleri - ABD</i>	548
<i>Resesyon - Etkiler - Genel</i>	549
<i>Resesyon - Sosyal Etkiler</i>	550
<i>Resesyon- Etkiler - Birleşik Krallık</i>	551
<i>Resesyon - Etkiler - Japonya</i>	551
<i>Resesyon - Etkiler - Sektörel</i>	551
<i>Resesyon - Etkiler - Tüketim - İngiltere</i>	552
<i>Resesyon - Etkiler - Yunanistan</i>	552
<i>Resesyon - Etkiler - Sektörel-Bankacılık - Yunanistan</i>	553
<i>Resesyon - Kriz - Etkiler - Genel - İzlanda</i>	553
<i>Resesyon - Etkiler - Yatırım Kararları</i>	554
<i>Resesyon - Resesyondan Çıkış</i>	554
<i>Resesyondan Çıkış - İnşaat/Konut Sektörü</i>	555
<i>Resesyon - Ekonomiye Canlandırma Paketi - Japonya</i>	555
<i>Otomatik Denkleştiriciler</i>	556
<i>Maliye Politikası - ABD - Resesyon Tehlikesi</i>	556
<i>Maliye Politikası - Az Gelişmiş Ülkeler</i>	556
<i>Dışlama</i>	558
<i>Dışlama Etkisi - Hindistan Örneği</i>	559
<i>Maliye Politikası - Bölüşüm Etkisi</i>	559
<i>Maliye Politikası-Japonya</i>	560

<i>Maliye Politikası - Siyaset - 2012</i>	560
<i>Maliye Politikası - Vergi Yapısı - Türkiye - 2002</i>	562
<i>Para Politikası ve Merkez Bankaları</i>	562
<i>Para Politikası - Türkiye - 1923-38</i>	563
<i>Para Politikası - Faiz Oranı - Türkiye - 1980 Öncesi Dönem</i>	563
<i>Para Politikası Araçları - Türkiye - 1980'li Yıllar</i>	565
<i>Para Politikası - Kriz Sonrası ABD</i>	565
<i>Para Politikası - ABD - 2012</i>	565
<i>Para Politikası - Birleşik Krallık ve Çin</i>	566
<i>Para ve Maliye Politikası - Gelişmiş Ülkeler - 2008-2012</i>	567
<i>İşgücü Piyasası - Nüfus - İstihdam - İşsizlik</i>	567
<i>Nüfus - Dünyadaki Temel Demografik Eğilimler</i>	567
<i>Nüfus - Demografik Dönüşüm - Dünya - Türkiye</i>	568
<i>Çalışma Yaşındaki Nüfus - Çocuk İşçiliği</i>	569
<i>İşgücü - Büyüklüğü</i>	569
<i>İşgücüne Katılma Oranı - Belirleyen Etmenler</i>	570
<i>İşgücüne Katılma Oranı - Türkiye - Kentsel - Kadın</i>	570
<i>İşgücüne Katılma Oranı - Kadın - Japonya</i>	571
<i>İşgücü Piyasası - Tarım</i>	571
<i>Teknolojik Gelişme - İstihdam İlişkisi</i>	572
<i>İşsizlik</i>	573
<i>Dış Ticaret</i>	578
<i>Dış Ticaret Hadleri - Singer-Prebisch Tezi</i>	578
<i>Otarşi</i>	578
<i>Mukayeseli/Karşılaştırmalı Üstünlükler - Genel</i>	579
<i>Mukayeseli/Karşılaştırmalı Üstünlükler - Eleştiriler</i>	580
<i>Karşılaştırmalı Üstünlükler - Dinamik</i>	581
<i>Tarife Dışı Engeller</i>	582
<i>Dış Ödemeler Dengesi</i>	583
<i>Ödemeler Dengesi - İrlanda</i>	583
<i>Cari İşlemler Dengesi - Japonya - 2011</i>	583
<i>Cari Açık - ABD</i>	583
<i>Ödemeler Dengesi - Çin</i>	584
<i>Döviz Kuru</i>	585
<i>Döviz Kuru Politikası - Türkiye - 1920'lerden Günümüze</i>	585
<i>Devalüasyon - Fildişi Sahili</i>	588
<i>Döviz Kuru - ABD - Büyük Şirket Gelirleri</i>	588
<i>Avro'daki Gelişmeler</i>	588
<i>Döviz Kuru - Çin</i>	589
<i>Döviz Kuru - İsviçre</i>	589
<i>Döviz Kuru - Japonya</i>	590
<i>Döviz Kuru - Mülkiyet Yapısı</i>	591
<i>Dutch Disease (Hollanda Sendromu)</i>	591
<i>Döviz Kurunu Etkileyen Etmenler - Türkiye</i>	592
<i>Döviz Kuru - Rusya</i>	592
<i>Döviz Kuru - Rusya - Rublenin Değer Kaybı - Nedenler - Etkiler - Karşı Önlemler</i>	593
<i>Döviz Kuru - Ulusal Gurur</i>	593
<i>Döviz Kuru - Uluslararası Gelişmeler - Arjantin</i>	594

Çeşitli Konular.....	595
<i>Teknolojik Gelişme - Türkiye: 1983-2004</i>	595
<i>Veri Sorunları - Çin</i>	596
<i>Verimlilik - Çeşitli Ülke Deneyimleri</i>	597
<i>Verimlilik - Tarım - Türkiye</i>	598
<i>Ekonomik Başarım - Dışsal Faktörler - Ebola - Batı Afrika</i>	599
<i>Emtia Fiyatları - Afrika</i>	600
<i>Enformel Sektör</i>	601
<i>Devletin Rolü - ABD</i>	601
<i>Konut Fiyatları - Avrupa</i>	602
<i>Krizin Bulaşma Etkisi (Contagion)</i>	602
<i>Makroekonomik Politikalar - Farklı Bir Görüş</i>	603
<i>Asgari Ücret</i>	603
<i>Asgari Ücret Tartışmaları - Almanya</i>	604
<i>Reel Ücretler - Enflasyon - İşsizlik - Almanya</i>	604
<i>Asgari Ücret - Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Ülkeleri</i>	604
<i>Kölelik Dönemi</i>	605
SÖZLÜKÇE: İngilizce-Türkçe.....	609
DİZİN.....	613

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

TABLolar LİSTESİ

TABLO 2-1	Ölke Gruplarında ve Seçilmiş Ölkelerde Ortalama Gelir, Büyüme ve Enflasyon	138
TABLO 2-2	Ölke Gruplarına Göre Dünyada Ekonomik Büyüme, 2007-2015 (yüzde değişim)	142
TABLO 2-3	Ölke ve Ölke Gruplarında Seçilmiş Ekonomik Göstergeler.....	158
TABLO 2-4	Seçilmiş Yükselen Ekonomilerin Temel Sanayileşme Göstergeleri, 2013.....	160
TABLO 2-5	Seçilmiş Yükselen Ekonomilerin Dünya Sanayi Rekabetçilik Sıralaması ve Kimi Sanayileşme Göstergeleri, 2013	161
TABLO 2-6	Ölke Grupları İçin İşgücüne Katılma ve Korunmasız İstihdam Oranı, 2014 ve 2020 (%).....	164
TABLO 2-7	Ölke Grupları ve Seçilmiş Ölkelerde İşsizlik Oranı ve İşsiz Sayısı, 2014 ve 2017	166
TABLO 2-8	Seçilmiş Ölkelerde Gelir Dağılımı.....	173
TABLO 2-9	Seçilmiş Ölkelerde Yoksulluk ve Kentleşme.....	175
TABLO 2-10	Ölke ve Ölke Gruplarında Seçilmiş Sosyo-ekonomik Göstergeler.....	178
TABLO 2-11	Seçilmiş Ölkelerde Kadının Konumu (%).....	179
TABLO 3-1	Güncel Verilerle Türkiye Ekonomisinin OECD Ortalamasıyla Kıyaslamalı Temel Göstergeleri, 2015.....	198
TABLO 3-2	Türkiye’de Nüfus: Artış Hızı, Ortanca Yaş ve Yaş Gruplarına Göre Bağımlılık Oranı, 1927-2013.....	201
TABLO 3-3	Türkiye - Kentsel Nüfus ve Okuryazarlık Oranı, 1927-2013 (%)	202
TABLO 3-4	Türkiye: Gayri Safi Milli Hâsıla Büyüme Hızı: 1924-2015	206
TABLO 3-5	Gayri Safi Milli Hâsılanın (GSMH) Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı, Seçilmiş Yıllar, 1923-2013 (%)	208
TABLO 3-6	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsılanın Harcama Kategorilerine Göre Dağılımı, 1998-2015.....	209
TABLO 3-7	Temel Dış Ticaret Göstergeleri, 1923-2013 (Seçilmiş Yıllar).....	211
TABLO 3-8	İhracatın Sektörlere, İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%), 1963-2015, Seçilmiş Yıllar	212
TABLO 3-9	Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ölkelere Göre Dağılımı, 1970-2013 Seçilmiş Yıllar.....	213
TABLO 3-10	Türkiye: Fiyat Düzeyi Deęişiklikleri ve Enflasyon, 1939-2013 (%).....	214

TABLO 3-11	Türkiye: Çeşitli Özelliklerine Göre İşgücü Durumu, 2010 (1.000 kişi).....	218
TABLO 3-12	Merkezi Bütçe Dengesi ve Finansmanı, Özet Tablo, 2013 (milyon TL).....	221
TABLO 3-13	Türkiye: Türlerine Göre Banka Sayısı,2016	222
TABLO 3-14	Türkiye: Parasal Göstergeler, 2013 (Bin TL)	224
TABLO 3-15	Türkiye: Ödemeler Dengesi, Özet Tablo, 2010 ve 2015 (milyon dolar).....	227
TABLO 3-16	2000 Yılı Öncesi Türkiye'de Gelir Dağılımı.....	231
TABLO 3-17	Türkiye'de Gelir Dağılımı, 1987, 1994 ve 2002-2013.....	232
TABLO 3-18	Türkiye'de Yoksulluk Oranı, 2002-2015, Seçilmiş Yıllar (%).....	233
TABLO 4-1	Türkiye ve Ülke-Ülke Grupları: İç Tasarruf ve Yatırım Oranı, 1980-82/2006-2009	257
TABLO 4-2	Büyüme Hızı: Türkiye ve Ülke-Ülke Grupları, 1980-2009.....	258
TABLO 4-3	İmalat Sanayi Üretimi/ GSYH Türkiye-Ülke-Ülke Grupları, 1980-82/2006-2009.....	259
TABLO 4-4	Tarım İstihdamı/ Toplam İstihdam/ Türkiye-Ülke/ Ülke Grupları 2006-2009.....	260
TABLO 4-5	İleri Teknoloji Ürün/Toplam Sanayi Ürün İhracatı, 2006-2009.....	266
TABLO 4-6	Türkiye'de ve Ülke Grupları ve Seçilmiş Ülkelerde Korunmasız İstihdam ve İşsizlik Oranı, 2011-2014 (%).....	274
TABLO 4-7	Türkiye: İşsizlik, 2011-2014.....	274
TABLO 4-8	Türkiye'nin Kurumsal Gelişme Göstergeleri Açısından Ülkeler Arası Sıralaması, 2011	276
TABLO 4-9	Türkiye'de, Temel Ülke Gruplarında ve Seçilmiş Ülkelerde Kimi Sosyoekonomik Göstergeler	277
TABLO 7-1	Van İlinde Yumurta Üretiminde Maliyetler (1999).....	478
TABLO 7-2	Van'da Yumurta Üretiminde Maliyetler.....	480
TABLO 7-3	Muğla Yöresi'nde Mermer Fabrikalarında Maliyetler.....	481
TABLO 7-4	ABD'de Alüminyum Oksit Üretimi ve Maliyeti.....	481
TABLO 7-5	Türkiye'de İmalat Sektöründeki Bazı Endüstrilerde Yoğunlaşma, 2007.....	487
TABLO 7-6	ABD'de Kişisel Bilgisayar Piyasasında Modeller (Farklılaştırılmış Mallar), Giriş-Çıkış ve Firma Sayıları.....	491
TABLO 7-7	Vergi Çarpanları/Çoğaltanlar 1: Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere.....	531
TABLO 7-8	Türkiye'de Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Harcama Türlerine Göre Dağılımı, 2002-2008.....	532
TABLO 7-9	2008-2009 Öğretim Yılında Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcama Gruplarının Toplam Gelir İçindeki Payları (%).....	533
TABLO 7-10	Rusya'da Gelir Dilimlerine Göre Gıda Harcamalarının Hanehalkı Bütçesi İçindeki Payları, 2000-2002	534
TABLO 7-11	Türkiye: On Yıllık Ortalama Enflasyon Oranları, (%).....	545
TABLO 7-12	ABD Ekonomisinde 1949-2009 Döneminde Görülen Konjunktür Hareketleri.....	549
TABLO 7-13	Türkiye'de İşsizlik, 1998-2006.....	574
TABLO 7-14	Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektöründe Teknolojik Yenilik Yapan ve Yapmayan Firmaların Yüzde Dağılımı, 2002-2004.....	596
TABLO 7-15	Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Toprak Verimliliği, 1925-2013 (kg/hektar).....	598
TABLO 7-16	Türkiye: Seçilmiş Tarımsal Alet ve Makine Sayıları.....	599

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 7-1	Şili: Domuz Eti Üretimi.....	482
ŞEKİL 7-2	Türkiye: İmalat Sanayinde İşyeri Büyüklüğüne Göre Ortalama Teknolojik Düzey, 1983-2001.....	595
ŞEKİL 7-3	Asgari Ücret - Türkiye ve Seçilmiş Avrupa Ülkeleri, 2011	605

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AE	Aggregate Expenditure / Toplam Harcama
AMB	Avrupa Merkez Bankası
ARGE	Araştırma-Geliştirme
ARIP	Agricultural Reform Implementation Project / Tarım Reformu Uygulama Projesi
ATM	Automatic Telling Machine / Otomatik Vezne (Para Çekme) Makinesi
ATO	Alman Tarihçi Okulu
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b	Marjinal Tasarruf Eğilimi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BKM	Bankalararası Kart Merkezi
BRICS	Brazil,Russia,India,China, South Africa / Brezilya,Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
C	Consumption / Tüketim
COMECON	Council for Mutual Economic Assistance / Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EUROSTAT	European Statistics Office / Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
FAO	Food and Agriculture Organization / Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FED	Federal Reserve (System) / ABD Merkez Bankası
G	Government Expenditure / Kamu Harcamaları
GPS	Global Positioning System / Küresel Konumlama Sistemi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
I	Investment / Yatırım
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İM	Imports / İthalat
İKO	İşgücüne Katılma Oranı
İMF	International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
ILO	International Labour Office / Uuslararası Çalışma Örgütü
İNC	International Nut and Dried Fruit Council / Uluslararası Kabuklu Meyveler Konseyi

KDV	Katma Değer Vergisi
KIT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M _d	Para Talebi
M _s	Para Arzı
MF	Marjinal Fayda
MH	Marjinal Hâsıla
MHD	Marjinal Hâsıla (ürün) Değeri
NCAA	National Collegiate Athletic Association, Ulusal Üniversiteler Atletik Birliği
MM	Marjinal Maliyet
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması / North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü / Organisation for Economic Cooperation and Development
OPEC	Organization for Petroleum Exporting Countries / Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü
PWC	Post-Washington Consensus / Washington-sonrası Uzlaş
r	Faiz Oranı
S	Saving / Tasarruf
SAGP/SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SITC	Standard International Trade Classification / Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T	Net taxes / Net Vergiler
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TF	Toplam Fayda
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development/Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	United Nations Development Program / Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	United Nation's Children's Fund / Birleşmiş Milletler/Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi
W	Ücret
WTO	World Trade Organization / Dünya Ticaret Örgütü
X	Exports / İhracat
Y	Income / Gelir
Y _d	Disposable Income / Kullanılabilir Gelir
z	Marjinal Harcama Eğilimi

ÖNSÖZ

İktisadi konulara bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek artan bir ilgi var. Bu durum yazılı ve görsel basında bu konulara verilen ağırlıktan da gözlemlenebilir. Basında yer alan haberlerin büyük bir bölümünü de doğrudan veya dolaylı olarak iktisadi konularla ilişkilendirmek mümkün. Bu ilgi artışının izleri akademik düzlemde de görülmekte. İktisat bölümlerinin ve bu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin sayısı çok yüksek düzeye ulaştı. İktisat, önemli bir bilim dalı olarak dünyanın çeşitli üniversitelerinin temel bölümleri arasında yer alıyor. 1969 yılından bu yana iktisat dalında Nobel ödülü verilmesi ve iktisadın bu ödül kapsamındaki tek sosyal bilim dalı olması, bu bilim dalının küresel düzlemde ulaştığı konumun bir göstergesi sayılabilir.

İktisadın ulusal ve uluslararası düzlemlerde yükselen konumuna koşut olarak bu bilim dalı giderek artan eleştirilerle karşılaşmaktadır. Burada bu eleştirilerin sadece birkaçını vermekle yetineceğim.¹ Modern anlamda iktisadın bir bilim dalı olarak ortaya çıkış temellerinin 18. yüzyılın son çeyreğinde atılmaya başlandığı söylenebilir. Bu bilim dalının kurucuları sayılan iktisatçıların 19. yüzyıl boyunca yaptıkları çalışmalar siyasal iktisat şemsiyesi altında değerlendirilebilir. Bu iktisatçılar genelde, kişi başına geliri artırmak ve toplumsal refah seviyesini yükseltmek için ekonomik gelişmeyi hızlandırma ve sürdürmenin yolları üzerinde odaklanmışlardı. Siyasal iktisat yaklaşımı kısır ve aşırı bir uzmanlaşma yerine diğer toplum bilimleriyle yakın işbirliğini yeğleyerek ekonomik ve bunun da ötesinde toplumsal gelişmeyi tarihsel, sosyal ve siyasal boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımla inceleme yolunu seçmişti. Bu yaklaşımdan ilk ko-

1 İktisat eğitimine ilişkin görüş ve eleştirilerimi son otuz yılda çeşitli ortamlarda dile getirdim. Bkz. örneğin Şenses (1986, 2007, 2007a, 2008 ve 2013).

puş 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyoloji ve siyaset bilimi başta olmak üzere kimi sosyal bilim alanlarının ayrı birer akademik disiplin olarak ortaya çıkmasıyla meydana geldi. İktisadın diğer sosyal bilimlerden ayrışması neoklasik iktisadın yükselişle hızlanarak devam etti. 1930'lu yıllara damgasını vuran Büyük Buhran, hemen ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrasında yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkan kalkınma iktisadı bu yükselişe bir süre için gem vurdu. Neoklasik iktisat 1960'lı yılların ortalarında yeniden yükselişe geçti ve 1980'lerin başında hız kazanan ve serbest piyasalar/serbest dış ticaret ikiz amacı öncülüğünde gelişen neoliberal küreselleşme sürecinde yeni bir ivme kazanarak tartışmasız hâkim, birçok gözlemciye göre hatta 'tek' iktisat konumuna ulaştı.

Bu süreçte, neoklasik iktisat ve neoliberalizm, yakın bir karşılıklı etkileşim içinde birbirini besleyen bir ikili oluşturdu. ABD başta olmak üzere birçok Batı üniversitesinde kalkınma iktisadı, iktisadi düşünceler tarihi, iktisat tarihi, çalışma ekonomisi gibi akademik disiplinler önemsizleştirildi ve iktisat programlarının dışına itildi. Bu eğilim, ABD'den Birleşik Krallık'a ve diğer Batı ülkelerine, daha sonra Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere doğru hızla yayıldı.

Neoliberalizm-neoklasik iktisat ilişkisine eşlik eden bir diğer unsur, gerek iktisat eğitimi gerekse iktisat araştırma alanında nicel yöntemlerin giderek ağırlık kazanması oldu. O kadar ki, örneğin özellikle lisansüstü programlarda makroekonomi ve mikroekonomi dersleri âdeta ileri matematiğin birer alt dalı haline geldi. Bu süreç, iktisadın bir sosyal bilim olmaktan giderek uzaklaştığı yolundaki kaygıların artmasına yol açtı. Türkiye'de İngilizce eğitim veren iktisat bölümlerinde ABD'den ithal edilen ders kitaplarının, ABD ekonomisinden alınan örneklerle aynen okutulması, bu "tek iktisat" yaklaşımının genç beyinlere kazınmasında önemli bir rol oynadı. Türkçe iktisat ders kitapları da çok büyük ölçüde aynı yaklaşım ve içeriği ders programlarına taşıdı. Bugün gelinen noktada, Türkiye'nin önde gelen iktisat bölümlerini, ders programları ve içerikleri açısından ABD'dekilerden ayırt etmek iyice zorlaştı.

Lisansüstü eğitimlerini ABD'de tamamlamak isteyen başarılı iktisat mezunlarının burs alabilmeleri, yüksek matematik, reel analiz, diferansiyel/türevsel denklemler gibi matematik derslerini başarıyla tamamlamış olmaları önkoşuluna bağlanmaya başladı. Bu amaca yönelik iktisat öğrencileri için matematikte yan dal veya çift-ana dal yapmak bir tercih nedeni oldu. Türkiye'de, İngilizce eğitim veren bazı iktisat bölümlerinin lisansüstü programlarında iktisat mezunları yerine istatistik, matematik ve mühendislik mezunları çoğunluk kazanmaya başladı. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde nicel yöntem kullanımı, özellikle bu bölümlerde âdeta "olmazsa olmaz" koşul haline geldi.

ABD'de başlayan ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye'de de yaygınlaşan bu yaklaşımlar, doktoralarını yurtdışında tamamlayanlar başta olmak üzere akademik iktisatçılar tarafından araştırma/yayın alanına da taşındı. Araştırmalarda kullanılan nicel yöntemin ve/veya soyut modelin sofistikasyon/karmaşık-

lık derecesi birçok durumda araştırılan konunun önüne geçti. Öğretim üyelerinin atama ve yükseltme ölçütlerinin dış yayın kıstasına bağlanması araştırma gündemini yerel bağlamdan koparıp yabancı dergilerin gündemine kaydırıldı. Bu dergilerin birçoğunun nicel yöntem kullanımını neredeyse önkoşul olarak belirlemiş olması, nicelleşme akımına ivme kazandıran güçlü bir unsur oldu. Bu süreçte iktisadın, çok-disiplinli bir yaklaşım içinde diğer sosyal bilimlerle işbirliği olanakları iyice tıkanmış oldu.

Bir akademik disiplin olarak iktisada yöneltilen bir diğer önemli eleştiri, yukarıdakilerle doğrudan bağlantılı olarak, bu bilim dalının toplumsal gündemden kopukluğu ve bunun doğal bir sonucu olarak, sorun çözücü bir özellik kazanamamış olmasıdır. İşsizlik, yoksulluk, gelir eşitsizliği başta olmak üzere toplumsal sorunlara kalıcı bir çözüm üretilmemiş olması iktisadın toplumsal sorunlara uzak kalışıyla ilişkilendirilmektedir. İktisatçıların, birkaç istisna dışında 2008 küresel krizinin ortaya çıkışını öngörememiş olması bu yöndeki eleştirilerin daha da artmasına yol açmıştır. Aynı bağlamda, örneğin, en yetkin iktisatçıları istihdam ettiği söylenen IMF'nin, her yıl Nisan ayında üye ülke ekonomilerine ilişkin yayınladığı tahminlerde, 1999-2014 döneminde, bir sonraki yılda milli gelirin düştüğü 220 olaydan hiçbirini öngöremediğine işaret edilmektedir.² Türkiye'de akademik iktisat alanı da, yukarıda ana hatlarıyla özetlenen sorunlardan doğrudan etkilenmekte ve bu sorunları bünyesinde barındırmaktadır.

Yukarıdakilere ek olarak, Türkiye bağlamında iki önemli sorundan daha bahsetmek isterim. Bunlardan birincisi, son yıllardaki artışa karşın, diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi, iktisat alanında da ülkeler bazında karşılaştırmalı araştırmaların sayıca yetersiz olmasıyla ilgilidir. İkinci sorun ise, eğitim diliyle ilgilidir. Eğitim dilinin Türkçeyle karma veya tümüyle İngilizce olduğu iktisat bölümlerinin sayısı hızla arttı, hatta eğitim dilinin Fransızca olduğu bir iktisat bölümümüz dahi var. Çeşitli yararlarına karşın yabancı dille eğitimin çeşitli sakıncaları genellikle göz ardı ediliyor. Bunların başında eğitim kalitesiyle ilgili sakıncalar geliyor. Sadece öğrencilerin değil, öğretim elemanlarının da yabancı dile hâkimiyetinin her durumda yeterli düzeyde olmadığı biliniyor. Bu durumda dil sorunu, bilginin öğrenciye ulaşmasını engelleyen ve eğitim kalitesini düşüren bir unsur olarak ortaya çıkıyor. İngilizceye hazırlık eğitiminin çok iyi verildiği üniversitelerimizde bile, öğretim üyelerinin, özellikle karmaşık konular işlenirken öğrencilerden, “bir de Türkçe anlatır mısınız?” isteğiyle karşılaşmaları bu konudaki engellere işaret etmektedir. Yabancı dille eğitim veren bölümlerden mezun olanlar girdikleri iş sınavlarında da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Kişisel deneyimlerim, aynı konunun İngilizce yerine Türkçe anlatımının önemli bir zaman tasarrufu sağladığını gösteriyor. Yabancı dille eğitimin Türkçe bilim dilinin gelişmemesi gibi uzun dönem sakıncaları da var. Yukarıda öne sürülen sakıncalar bu kitabın Türkçe yazılması kararında etkili oldu.

2 *The Economist'e* dayanarak *International New York Times*, 11 Mart 2016.

Yabancı dille eğitim sorununun giderilebilmesi için aşamalı bir yol haritası izlenebilir. İlk aşamada, Türkiye ekonomisi başta olmak üzere bazı derslerin Türkçe verilmeye başlanması, sonrasında Türkçe verilen ders oranının zamana yayılarak artırılması ve son aşamada da öğrencilere yabancı dildeki kaynakları rahatça kullanabilecekleri derecede iyi yabancı dil öğretildikten sonra, belki az sayıda iktisat bölümü dışında, tümüyle Türkçe eğitime geçilmesi. Lisansüstü tezlerin yabancı dilde kısa bir özet eşliğinde Türkçe yazılması, öğretim elemanlarının atama ve yükseltme kriterlerinde ise yabancı dilde yayınlara öncelik tanıyan yanlılığın ortadan kaldırılması düşünülebilir.

İktisat bilim dalının genelde ve Türkiye özelinde karşılaştığı bu sorunlar, çeşitli bilimsel toplantılarda ve yayınlarda uzunca bir süredir dile getirilmesine karşın sorunların aşılmasına yönelik herhangi bir sistematik adımın atıldığı söylenemez.

Bu kitap, uzun yıllara dayanan öğretim üyeliği deneyimlerimden yola çıkıyor. Yukarıda belirtilen eleştirilere kaynaklık eden sorunların giderilmesine ve yeni bir bakış açısının oluşmasına, özellikle Türkiye’de okutulan giriş iktisadi bağlamında mütevazı bir katkıda bulunmayı amaçlıyor. Öncelikle, mevcut iktisat eğitiminin üç temel eksikliği olarak gördüğüm iktisadi düşüncenin evrimi, kalkınma sorunu arka planında dünya ekonomisinin durumu ve Türkiye ekonomisinin bugüne kadar geçirdiği belli başlı aşamalar ve mevcut durumu ele alınıyor. Bu üç temel konu, nasıl bir giriş iktisadi eğitimi sorusuna verilebilecek yanıtın temel taşlarını ve yedi ana bölümden oluşan bu kitabın ilk dört bölümünü oluşturuyor.

Birinci Bölüm’de, Emre Özçelik’le birlikte başlangıcından bugüne iktisadi düşüncenin geçirdiği aşamaları ana hatlarıyla değerlendiriyoruz. Burada güdülen temel amaç, iktisadi düşüncenin zaman içindeki dalgalanmalarını ve çeşitliliğini vurgulayarak tek iktisat yaklaşımının geçerli olamayacağına, son otuz-otuz beş yıllık neoliberal dönemin incelenen uzun dönem içinde çok kısa bir dönem olduğuna dikkat çekmektir. Okuyucuyu farklı bakış açılarıyla tanıştırmak için giriş derslerinde karşılaştıkları, örneğin faydacılık, karşılaştırmalı üstünlükler gibi kavramların tarihsel kökenlerinden de haberdar etmiş oluyoruz.

İkinci Bölüm’de, gelir düzeylerine göre sınıflandırılmış ülke gruplarının temel göstergeleri kıyaslamalı olarak inceleniyor ve dünya ekonomisinde ve küreselleşme sürecinde son dönemde meydana gelen gelişmelere ilişkin özet bilgiler veriliyor. Bu bölümdeki temel amaç, okuyucuların en baştan dış dünyaya karşı ilgilerinin artmasına ve ülke sınırlarının dar çerçevesinin ötesinde uluslararası bir bakış açısı edinmelerine katkıda bulunmak, kalkınma sorununa ve ülkeler arası ve ülkelerin kendi içlerindeki bölüşüm sorunlarına dikkat çekmek ve Türkiye’yi dünya ekonomisi içinde konumlandırmalarına yardımcı olmaktır.

Kitabın Üçüncü Bölümü’nde, Türkiye ekonomisinin temel makro göstergelerindeki gelişmeler tarihsel süreç içinde ve hesaplama yöntemlerine ilişkin özet bilgiler verilerek inceleniyor ve güncel temel veriler ışığında ekonominin son durumunun bir fotoğrafı sunuluyor. Son durum, büyük çoğunluğu gelişmiş ül-

kelerden oluşan OECD ülkeleri ortalamasıyla kıyaslamalı olarak verilerek Türkiye ekonomisinin uluslararası konumuna ilişkin çok kısa bir durum değerlendirilmesi yapıyor.

İktisat bölümlerinde Türkiye ekonomisi dersinin, genellikle son sınıfta sadece bir dönem verilmesi, âdeta unutulmuş da sonradan eklenmiş bir konu izlenimi verirken, yine de öğrencilerin ilk üç-dört yılda öğrendiklerini ülke ekonomisiyle ilişkilendirmeleri beklenmektedir. En baştan ülke ekonomisiyle ve onun sorunlarıyla bir bağ kurulamaması, iktisat bölümlerine bu beklentiyle gelen öğrencilerin giriş derslerine ilgisini azaltıyor. Oysa en soyut bir kavram anlatılırken dahi verilen bir Türkiye örneği öğrenciler arasında bir zihinsel hareketlenmeye neden oluyor. Kitabın Dördüncü Bölümü'nde Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişimi ana hatlarıyla değerlendiriliyor, temel göstergeleri ülke grupları ve benzer ülkeler açısından kıyaslanıyor, bugün gelinen noktada ekonominin temel sorunlarının ve kırılma noktalarının bir dökümü çıkarılıyor. İktisatla yeni tanışan okuyucuya, Türkiye ekonomisiyle ilgili temel bilgiler, ekonominin yapısal özellikleri ve somut gelişmeleriyle birlikte veriliyor. Böylelikle okuyucunun, öğrenilen yeni kavram ve kuramlarla toplumsal gündem arasında en baştan köprüler kurması ve somut gelişmelerle ilişkisini canlı tutması amaçlanıyor.

Giriş iktisadının önemli bir işlevinin, iktisat eğitimlerinin en başında öğrencilerin ilgisini çekmek ve bu bilim dalını onlara sevdirmek olduğu noktasından hareketle, derslerin salt kuramsal düzeyde kalmaması için çaba gösterilmelidir. Bunun gibi, öğrencilerin güncel makaleleri okumaları, bunları sınıf ortamında tartışmaları ve öğrenilen kavramları kullanarak kısa araştırma makaleleri yazmaları özendirilmelidir. Bunun için, haftada bir veya iki saatin sayısal örneklerle ve bunun da ötesinde gerçek yaşamdan örnek olayların kuramsal tartışmalarla ilişkilendirilmesine ayrılmasının sayısız yararları vardır. Kitabın son üç bölümü, mikroekonomi ve makroekonomi alt başlıkları altında bu amaçlara yöneliktir.

Kitabın Beşinci Bölümü'nde, giriş iktisadı konularına ilişkin olarak tasarlanan sözel sorulara yanıtlarıyla birlikte yer veriliyor ve okuyucuya iktisadi konular etrafında tartışma alışkanlığı kazandırılması amaçlanıyor.

Kitabın Altıncı Bölümü'nde, yine giriş iktisadı konularına ilişkin olarak bu defa sayısal sorulara yanıtlarıyla birlikte yer veriliyor. Burada, temel kavramların basit matematiksel yöntemler kullanılarak açılması ve zihinlere daha iyi yerleşmesi amaçlanıyor.

Kitabın Yedinci ve son Bölümü'nde, iktisada giriş kapsamında incelenen temel kavramlarla ilişkili olarak, *The Economist* dergisi başta olmak üzere uluslararası ve ulusal basından, her zaman güncellik kaygısı taşımadan seçilen haberler özetlenip yorumlanıyor. Burada da amaç, öğrenilen kavramların gerçek yaşamdaki gelişmelerle ilişkilendirilmesi, öğrencilerimizin sıklıkla dile getirdikleri “kavramlar havada kalıyor, tam oturmadı” haklı yakınmalarının bir ölçüde olsun giderilmesi ve bir ek katkı olarak okuyucunun dünyadaki ve Türkiye'deki somut gelişmelere ilişkin bilgi dağarcığının genişletilmesi amaçlanıyor.

Kitabın sonunda özellikle İngilizce iktisat bölümü öğrencilerine yardımcı olması düşüncesiyle, kitapta kapsanan İngilizce kavramların Türkçe karşılıklarının verildiği kısa bir sözlükçeye yer veriliyor. Kitabın farklı bölümlerinde verilen kaynaklar, iktisada giriş öğrencilerinin sık sık dile getirdikleri, “derslerde verilenin ötesinde neler okumalıyız?” sorusunu bir ölçüde yanıtlamış oluyor. Kitabın en sonunda kapsamlı bir dizin yer alıyor.

Bir giriş iktisadı kitabı yazma tasarım uzun yıllar öncesine dayanıyor. Türkçe kitaplar yanında, sayıları yüzleri bulan İngilizce giriş iktisadı kitaplarının önemli bir bölümünü inceledim. Bunların çok büyük bir bölümünün içerik ve bakış açıları bakımından çok benzer, genelde konulara verdikleri ağırlık açısından farklı olduklarını gördüm. İlk, iktisat bilim dalının ve eğitiminin bu önsözün en başında belirtilen eksiklik ve sorunlarını giderecek, genelde az gelişmiş ülkelere ve özelde Türkiye’ye özgü sorunları ve bakış açılarını ön plana çıkaran bir giriş iktisadı kitabı yazma gayreti içinde oldum. Bu çabalarım maalesef sonuçsuz kaldı. Açıkçası başaramadım. Ancak ilk tasarladığım kapsamda bir kitabın belki bir ekip çalışması sonucunda ortaya çıkarılmasının gerekli olduğuna her zamankinden daha fazla inanıyorum.

Sonunda, bir ders kitabı yazmak yerine, giriş iktisadı derslerimde edindiğim deneyimlerden çıkararak en temel eksiklikleri bir ölçüde giderebilecek bir yardımcı kitap hazırlamak yolunu seçtim. Ders kitabı tasarısından yardımcı kitaba geçiş sürecinde elimizdeki kitabın ortaya çıkışı gecikti.

Bu kitap, belirli birçok amacı birlikte gerçekleştirmeye çalıştığı için benzerlerinden farklı bir yapıya sahip. Hatta ‘yamalı bohça’ görünümünde olduğu da söylenebilir. Hemen belirtmem gerekir ki bu durum, giriş iktisadı eğitimindeki eksiklikleri bir ölçüde giderme amacına uygun bilinçli bir tercihin sonucudur. Eğitim süreci, olumsuz bir anlam yüklenebilse de, ‘deneme yanılma’ unsurları taşımalıdır. Bu açıdan bakıldığında, kitabın giriş iktisadı eğitimi bağlamında bir yöntemsel deneme özelliği taşıdığı da söylenebilir.

Kitap, zaman içinde özellikle genç meslektaşlarının çabalarıyla zenginleştirilmeye açıktır. Kitap, giriş iktisadı alanında farklı bir bakış açısı sunma amacı taşıyan yöntemsel bir deneme olmanın ötesinde, bitmiş bir çalışma yerine, olumlu katkıları görülürse aynı doğrultuda geliştirilebilecek bir çaba olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan, farklı bir giriş iktisadı kitabına yönelik mütevazı bir ilk adım olarak değerlendirilebilir.

* * *

İktisat eğitimime Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla 1967 sonbaharında İngiltere’nin Warwick Üniversitesi’nde başladığıma göre yarım yüzyıldır iktisat öğrenciliğimi sürdürmekteyim. Bu kitap, aynı zamanda, 38 yıl önce ODTÜ İktisat Bölümü’nde göreve başladığımdan beri, ders vermeyi, ilk çalışmasının yayınlandığı günden bu yana araştırmayı, yazıp çizmeyi giderek daha fazla seven, hâlâ bir iktisat öğrencisi olmaktan gurur duyan hevesli bir yazarın, iktisat alanına yeni genç beyin ve yürekleri çekme çabasının bir ürünüdür.

Kitabın, giriş iktisadı öğrencileri için ders yılı sırasında yardımcı/destek kitap, dönem sonunda ise derslerde edinilen bilgilerin pekiştirilmesi işlevlerini göreceğini düşünüyorum. “Herkes için iktisat” kitabı olmasa da, genel okuyucuya da hitap eden özellikleri olduğu için iktisada merak ve ilgi duyan genel okuyucu kitlesi için de yararlı olabilir.

TEŞEKKÜRLERİMLE...

Bu kitaba doğrudan ve dolaylı olarak birçok öğrencim ve meslektaşım katkıda bulundu. Bu katkıların hepsini burada saymak ne yazık ki olanaksız.

En başta sayıları dört bini aşan öğrencilerim, özellikle ilk yıllardaki acemiliklerimi hoşgörüyüyle karşıladılar, iktisada giriş derslerimi amatör bir şevkle vermemde başrolde oldular, derslerimi karşılıklı saygı ve sevgi içinde geçmesini sağladılar. Hiç ayırım gözetmeden hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim. Son derece büyük bir heyecanla ve titrek bir sesle onların karşısına çıktığım ilk günden bu yana, hiçbirinden en ufak bir saygısızlık görmediğim sevgili öğrencilerimin her biri derslerimin benim için bir tutku, hatta neredeyse bir hobi olmasında çok büyük bir rol oynadı. Bölümümüzün eski mezunlarıyla, bazılarıyla aynı koridorda, meslektaş olmak ve onlarla zaman zaman ortak ders vermek de benim için ayrı bir mutluluk kaynağı oldu.

Bir grup gönüllü öğrencimle yıllar önce zaman zaman bir araya geldik, onlara kitap tasarımı anlattım, hiçbir maddi karşılık beklemeden destek oldular. Ne yazık ki aradan geçen uzun süre nedeniyle onların ve daha sonraki yıllarda Emre Özçelik’in, Özge Şenay’ın, Umut Ünal’ın, Yasemin Doğan’ın topladıkları veriler güncelliğini ve işlevselliğini yitirdi. Onların somut katkılarını bu kitaba yansıtamamış olsam da, böyle bir işe büyük bir hevesle gönüllü olmaları bana en baştan büyük moral destek sağlamış oldu. Onların üstün sorumluluk bilinci benim de üstüme düşenleri yapmam konusunda daha hızlı davranmama katkıda bulundu.

Ünal Töngür, ODTÜ İktisat Bölümü’ndeki araştırma görevliliği sırasında uzun bir süre en yakın genç çalışma arkadaşım oldu. Sadece bu kitaba değil, lisans ve lisansüstü derslerime, araştırmalarım büyük özveri göstererek katkıda bulundu, ne zaman başım sıkışsa hiç yüksünmeden yardıma koştu. Ünal Töngür, Mert Yakut ve Burcu Özgün giriş derslerimin problem saatlerini büyük bir yetkinlikle yürüttü. Onların şahsında, farklı yıllarda derslerimin problem saatlerini başarılı şekilde yürüten çok sayıda diğer genç meslektaşlarımın katkılarını da burada anmak isterim. Emre Özçelik, bu kitabın iktisadi düşünce tarihi bölümünü ortaklaşa yazma teklifimi, ağır iş yüküne karşın kabul etti. Hepsine teşekkürü bir borç bilirim.

İkinci grup teşekkürüm, üniversiteme, fakülteme ve ODTÜ İktisat Bölümü’ne. Üniversiteme ufak bir katkıda bulunabilmişsem, bu en başta 1979 yılından bu yana yaşamımın büyük bir bölümünü geçirdiğim Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin huzur dolu ortamı, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin aka-

demik, idari ve hizmetli, her kademedeki personelinin karşılıklı saygı ve sevgiye dayanan yardımsever ve sevecen tutumları sayesinde. İktisat Bölümü'nün canlı akademik ortamında yıllar boyu hizmet veren, öğrenme ve öğretme heyecanını birlikte yaşadığım meslektaşlarımın istisnasız hepsiyle birlikte çalışmaktan büyük onur ve kıvanç duydum.

Araştırma Uzmanı/Ekonomist olarak görev yaptığım Merkez Bankası'ndaki görevimden ayrılıp ODTÜ İktisat Bölümü'ne katılmam konusunda beni yüreklendiren Fikret Görün'ün, daha ilk günden başlayan ve yıllar boyu süren desteğini asla unutamam. Neredeyse çeyrek yüzyıla yakın bir süre İktisada Giriş dersini onunla ve Nur Keyder'le birlikte vermiş olmak, benim için büyük bir onur kaynağı oldu. Sabahları 8.40 derslerimize onlarla birlikte neredeyse "güle oynaya" gitmek aradan geçen bu uzun süreye karşın ders vermeyi hiçbir zaman sadece bir iş olarak görmememde önemli bir etken oldu. Onların emekli olmasından sonra Aylin Ege ve Gül İpek Tunç'la da son derece uyumlu ve verimli bir çalışma ortamı oluşturduk. Bu meslektaşlarım gibi, uzun yıllar boyunca kullandığımız İngilizce ders ve yardımcı kitaplarının yazarlarının katkılarını da anmadan geçemeyeceğim. Hepsine şükran borçluyum.

Meslek ahlâk ve ciddiyetlerini her zaman örnek aldığım, meslek deneyimleri itibarıyla benim önümde giden başta Fikret Görün, Oktar Türel, Nur Keyder, Yakup Kepenek ve Korkut Boratav olmak üzere meslek büyüklerimden çok şey öğrendim. Son bir yılda Yakup Kepenek'le haftanın iki günü kitap çalışmalarımız için TBMM Kütüphanesi'nde de yoğun bir çalışma temposu içinde olduk. Onun ve diğer değerli dostlarımın destek ve yardımlarını da hiç unutmuyacağım.

Nihayet uzun yıllar boyunca öğle yemeklerinde, yemek salonunun 'en neşeli masasında' sıkça birlikte olduğumuz başta Fikret Görün, Oktar Türel, Yakup Kepenek, Nur Keyder, Engin Keyder, Aylin Ege, Yavuz Ege, Eyüp Özveren olmak üzere bütün arkadaşlarıma dostlukları için teşekkürü bir borç bilirim.

Tanıl Bora'ya yakın ilgi ve desteği, Hüsnü Abbas başta olmak üzere bütün iletişim çalışanlarına da özverili çalışmaları ve ardı ardına ilettiğim düzeltme isteklerim karşısında gösterdikleri anlayış için şükran borçluyum. Kalan hatalardan tabii ki yalnız ben sorumluyum. Okuyucularımın, olası yeni baskılarda dikkate alabilmem için, kitaptaki hataları, eleştiri ve önerileriyle birlikte bana ilemelerinden (fsenses@metu.edu.tr) ancak onur duyarım.

Annem, 90'lı yaşlarını sürerken, babamın anısına hazırladığım yoksulluk konulu kitabın akademik içeriğinden oldukça sıkılmış olmalı ki, onu epeyce inceledikten sonra "benim için de kitap hazırlayacak olmana çok sevindim ama benim kitabım biraz eğlenceli olsun," demişti. Onun bu dileğini yerine getirememiş olsam da bu kitabı, ölümünün sekizinci yılında, rahmet, şükran ve özlemlerle anarak ona adıyorum.

Kitabın başta iktisat eğitimlerine yeni başlayan gençlerimiz olmak üzere iktisada ilgi duyan herkese yararlı olmasını dilerim.

KAYNAKLAR

- Şenses, F. (1986), “Başlıca Sorun Alanları Açısından Türkiye’de İktisat Eğitimine Toplu Bir Bakış”, *İktisat Dergisi*, 254, Ocak, s. 7-18.
- Şenses, F. (2007), “İktisat Alanında Eğitim ve Araştırma Sorunları: Mevcut Durum, Beklentiler ve Öneriler”, *İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023* (der. F. Şenses), Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı 17, TÜBA: Ankara, içinde, s. 27-54.
- Şenses, F. (2007a), “Sosyal Bilim Alanı Olarak İktisat: Mevcut Durum, Öngörüler ve Öneriler, Bir Anket Çalışması”, *İktisat Öngörü Çalışması 2003-2023* (der. F. Şenses), Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı 17, TÜBA: Ankara, 2007, içinde, s. 69-111.
- Şenses, F. (2008), “Some Observations on the State of Economics in Turkey”, *New Perspectives on Turkey*, No 39.
- Şenses, F. (2013), “Comments on Prof. Colander’s Paper, “What Should Turkish Economists Do and How Should They Do It?” “, *Ekonomi-tek*, Cilt 2, Sayı 3, Eylül, s. 47-54.

BAŞLANGICINDAN BUGÜNÜNE İKTİSADİ DÜŞÜNCE¹

GİRİŞ

İktisadi konularla yeni tanışanlar ve özellikle iktisada giriş öğrencileri en baştan birçok yeni kavramla karşılaşılıyorlar. Örneğin, arz-talep, fayda, kısa dönem-uzun dönem ayrımı, azalan getiriler yasası ilk anlamaya çalıştıkları kavramlar arasında yer almakta. Bunları daha sonra üretim, karşılaştırmalı üstünlükler, bölüşüm ve ekonomide devletin rolü gibi kavram ve konular izlemekte. Ancak bu kavramların nerede, hangi koşullarda ortaya çıktığı konusunda lisans eğitimlerinin ancak sonraki yıllarında tanışabilmekte, iktisadi düşünce tarihi dersinin zorunlu olmadığı iktisat programlarından mezun olmaları durumunda ise belki hiç haberdar olamamaktadırlar.

Kitabın bu birinci bölümünün iki temel amacı vardır. İktisada giriş ders kitapları, genellikle egemen iktisat konumundaki neoklasik iktisadın etkisi altındadır ve iktisat içindeki farklı bakış açılarını ve düşünce zenginliğini yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Bunun sonucunda, iktisat öğrencileri, ister istemez son 35-40 yılda yaygın bir küreselleşme söylemi içinde uygulanagelen neoliberal iktisat politikalarını “tek iktisat-tek doğru-tek seçenek” olarak öğrenmeye zorlanmaktadır. Kitabın bu bölümünün temel amaçlarından birincisi, bu aksaklığı gidermek ve öğrencilerin temel kavramları en baştan tarihsel kökenleriyle birlikte ve onlarla ilişkilendirerek öğrenmelerini sağlamaktır.

Bu bölümün ikinci amacı, bu temel sorundan hareketle, iktisat öğrencilerini iktisadi düşüncenin başlangıcından bugününe kadarki evrimi hakkında ana hatlarıyla bilgilendirmek, iktisadi düşüncenin inişli-çıkışlı gelişmesi ve çeşitli-

1 Bu bölümü Emre Özçelik’le Fikret Şenses birlikte kaleme almışlardır – e.n.

liğiyle tanıştırmak ve iktisadi düşünce nin mevcut ders kitaplarının ön plana çıkarıldıklarından çok daha zengin olduğunu göstermektir. Böylelikle, neoklasik iktisadın “tek iktisat” neoliberal küreselleşmenin “tek seçenek” olarak sunulduğu bir dünyada iktisat öğrencilerinin en baştan daha donanımlı kılınması amaçlanmaktadır.

Kitabın bu bölümü kabaca üç ana kesimden oluşmaktadır. Birinci kesimde, ağırlıklı olarak iktisadi düşünce nin başlangıcından kabaca 18. yüzyılın son çeyreğine, bir başka deyişle modern iktisadın başlangıcını simgeleyen Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* kitabının yayımlandığı tarihe kadarki gelişmeler değerlendirilmektedir. Antik Yunan’daki iktisadi düşünce, kimi İslâm düşünürlerinin katkıları, merkantilizm ve fizyokrazi bu kesimde öncelikli olarak işlenen konular arasındadır. İkinci kesimde, 18. yüzyılın son çeyreğinden İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadarki gelişmeler özetlenmektedir. Bu kesimde Malthus, Ricardo, Mill, Say ve Marx gibi düşünürlerin katkılarının yanı sıra marjinal devrim ve Marshall, kurumsal iktisat ve Veblen, Keynes devrimi gibi konular incelenmektedir. Üçüncü kesimde ise, İkinci Dünya Savaşı’ndan bugüne kadarki döneme damgasını vuran Kalkınma İktisadı genel şemsiyesi altındaki gelişmeler ile neoliberal küreselleşme olarak nitelenen 1980 sonrası dönem özetlenmektedir. Bu son kesimde ağırlıklı olarak Yapısalcılık, Modernizasyon Kuramı, Bağımlılık Okulu, Washington Uzlaşısı, Washington-sonrası Uzlaşısı gibi konular ele alınmaktadır.

İktisadi düşünürlerin birbirlerinden zaman içinde yararlanmış olmalarına öykünerek biz de bu mütevazı çalışmamızda birçok değerli çalışmadan ve internet olanaklarından yararlandık. Bilimsel çalışmaların atuf kurallarının bu bölümde biraz dışına çıkarak yararlandığımız temel kaynakları topluca vermeye yoluna gittik.

EKONOMİ VE İKTİSAT

İnsanın maddi isteklerini ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla giriştiği üretim, bölüşüm ve tüketim etkinliklerinden kaynaklanan toplumsal ilişkiler bütününe ‘ekonomi’ diyoruz. Bu toplumsal ilişkiler bütünü inceleleyen bilim dalına da ‘ekonomi’ diyoruz. Başka bir deyişle, Türkçede ‘ekonomi’ dediğimizde, birbiriyle ilintili ama farklı iki kavramdan birini ifade ediyor olabiliriz: (a) Üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinin oluşturduğu toplumsal olgu veya (b) Bu olguyu inceleyen toplumsal bilim. Örneğin, “Ekonomi durgunlaştıkça insanların önemli bir bölümünün yaşam koşulları güçleşiyor” cümlesinde sözcüğün (a) maddesindeki anlamını; “Ekonomide matematiksel araçların kullanımı giderek artmaktadır” dediğimizde sözcüğün (b) maddesindeki anlamını kastediyoruz. Kısacası, ‘ekonomi’ Türkçede çift anlamlı bir sözcüktür. Türkçede son zamanlarda söz konusu bilim dalını ifade etmek için yer yer ‘tutumbilim’ sözcüğü kullanılmaya başlamıştır. Ama bu yeni sözcük henüz genel kabul görmemiştir ve yakın gelecekte yaygınlık kazanması da kuşkulu görünmektedir. Öte yandan, ‘ekonomi’ sözcüğünün çift anlamlı kullanımı, Türkçe sözlüklerde ‘ekono-

minin' eş anlamlısı olarak geçen 'iktisat' sözcüğünden ötürü karmaşık bir duruma yol açmaktadır. Sözlüklerde 'iktisat' sözcüğünü, 'ekonominin' hem (a) maddesinde hem de (b) maddesinde kastedilen anlamlarının karşılığı olarak görüyoruz. Örneğin, "Ülkenin iktisadi durumu düzelmeye başlıyor" cümlesinde, ülkede iktisat biliminin yeniden canlanmakta olduğu değil; ülkenin üretim, bölüşüm veya tüketim ilişkilerinde iyileşme olduğu kastedilmektedir. "Modern iktisat 18. yüzyılda doğmuştur" dendiğinde ise bir bilim dalının modern biçiminin ortaya çıkışından bahsedilmektedir.

Bu kısa giriş, ekonominin veya iktisadın daha başlangıçta ne kadar karmaşık olduğu izlenimini uyandırabilir. Ne var ki, ekonomi ve iktisat sözcüklerinin Türkçe sözlüklerde karşılaştığımız eş anlamlılığını bir yana bırakmak olasıdır. Bu iki sözcüğün hem gündelik dilde hem de yazı dilinde genellikle eş anlamlı olmayacak biçimde kullanıldığını; en azından böyle bir eğilimin olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, 'ekonomi' sözcüğü daha çok yukarıdaki (a) maddesinde ifade edilen toplumsal olgu anlamında, 'iktisat' sözcüğü ise daha çok (b) maddesinde ifade edilen toplumsal bilim anlamında kullanılmaktadır. Bu ayrım, anlam karmaşalarını önlemek açısından yararlıdır. Sonuçta, bu bölümde söz konusu eğilim benimsenerek, bir maddi ilişkiler bütünü olan ekonominin değil, toplumsal bir bilim olan iktisadın gelişme tarihi incelenecektir. Başka bir deyişle, iktisat, ekonominin işleyişini anlamak, açıklamak ve düzenlemek üzere ortaya çıkmış ve gelişmiş bir tarihsel düşünceler kümesi olarak ele alınacaktır.

EKONOMİ VE UYGARLIK

İnsanın avcılık ve yiyecek toplayıcılığı yoluyla maddi gereksinimlerini karşılama mücadelesi verdiği on binlerce yılın birikimi sonucunda, birtakım yaban hayvanlarını ve yaban bitkilerini evcilleştirerek 'uygarlaştığını' biliyoruz. 'Uygarlık', insanın 'planlı-programlı' bir yiyecek üretimi sürecini geliştirmeyi başararak başlamıştır. Yiyecek üretimi aşamasına geçiş, insanın doğanın ve coğrafyanın sunduğu kısıtlı tüketim olanaklarını akıl yoluyla genişlettiği ve kendi yararına pekiştirdiği bir süreçtir. Uygarlığın başlangıcı, insanın yiyecek üretimine geçişine koşuttur. Üretim ise ekonomi dediğimiz toplumsal olgunun birincil varlık nedenidir. Bu bakımdan, yiyecek üretimine geçiş, yani 'ekonominin' ortaya çıkışı uygarlığın temel direğidir. Sonuçta, insanın ekonominin işleyişini anlamaya ve düzenlemeye yönelik düşünceler geliştirmeye başlamasının; yani iktisadi düşüncenin ortaya çıkışının, 'uygarlık' kadar eski olduğunu ileri sürebiliriz.

Uygarlık tarihçilerinin elinde, insanın yiyecek üretimini ilk olarak bugünkü Ortadoğu bölgesinde bundan yaklaşık on bin yıl önce başlattığını kanıtlayan arkeolojik veriler var. Bu kanıtların, iktisadi düşünce tarihi açısından anlamı şudur: İnsan, on bin yıldır ekonominin işleyişi üzerine kafa yormaktadır. Dolayısıyla, iktisadi düşüncenin gelişimini incelemeye başlamak, on bin yıllık bir uygarlık tarihinin tozlu sayfalarını karıştırmayı gerektirir. Ne var ki, ik-

tisadi düşünce, yiyecek üretimi ve uygarlık ile birlikte ortaya çıkmış olsa bile, bu türden düşüncenin ilk örneklerine ilişkin somut kanıtlardan ve bilgilerden yoksunuz.

Bu yoksunluğun en önemli nedeni, yazılı tarihin yiyecek üretiminden dört-beş bin yıl sonra başlamış olmasıdır. Bu dört-beş bin yıllık süre, 'söz uçar, yazı kalır' özdeyişinin önemini ortaya koyar. Yazı sistemlerinin henüz yeterince gelişmediği bu zaman diliminde, evcilleştirdikleri bitkileri ve hayvanları üretim sürecinin nesnelere durumuna getirerek ilk 'ekonomileri' kuran insanların 'pratik' düzeyde devasa bir tarihsel dönüşüme yol açtıklarını arkeolojik kanıtlara dayanarak biliyoruz. Ancak, bu 'pratik' dönüşümün etkileştiği 'düşünsel' sürecin niteliklerine ilişkin somut bilgiler, 'yazının' henüz kurumsallaşmadığı bu dört bin yıl boyunca yeterince aktarılamamıştır.

UYGARLIK VE İKTİSAT

Yiyecek üretiminin ileri aşamalarında, düzenli olarak 'ürün fazlası' yaratabilen, yani mevcut nüfusun dönemsel gereksinimden daha fazla üretmeyi başaran insan topluluklarında, yiyecek üretimine doğrudan katkıda bulunmayan toplumsal zümreler ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretime katılan işgücünden giderek ayrılan bu zümreler, zamanla yöneticiler, askerler ve din adamları olarak uzmanlaşmışlar ve bu toplumsal 'iş bölümü' çerçevesinde üretimde çalışmaksızın ürün fazlasından pay almaya başlamışlardır. Ekonomik gelişmenin bu önemli aşaması, uygarlık tarihinde toplumsal eşitsizliğin meşrulaşmasını da simgeler.

Öte yandan, yazının icadına yol açan başat nedenlerden birinin ekonomik gelişme olduğu ileri sürülebilir. Ekonomik gelişmeyle birlikte, Sümer, Mısır ve Çin gibi gelişmiş uygarlıklarda, kimin kaç hayvan beslediğini, kimin ne kadar toprak ve köle kullanarak ne kadar tahıl veya pirinç ürettiğini ve 'devlet' otoritesini temsil eden yöneticilere, askerlere ve din adamlarına ne kadar 'ürün fazlası' (vergi) aktarılacağını kayıt altına almak gerekmeğe başlamıştır. Giderek karmaşıklaşan ekonomik verileri kayıt altına alma gereksinimi, yazının icadını tetikleyen önemli bir etkidir. Dolayısıyla, avcılık ve yiyecek toplayıcılığında hayvancılığa ve tarıma, yani yiyecek üretimine geçiş, ilk ekonomilerin ortaya çıkışını, diğer bir deyişle uygarlığın temelini simgeliyorsa; ekonomik gelişme de yazının icadında yani yazılı tarihin başlamasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu bağlamda, arkeolojik bulgular yazı-öncesi ekonomilere ilişkin somut bir bilgi dağarcığı oluşturulabilmesi için oldukça yeterli olmuşken, iktisadi düşüncenin gelişimine ilişkin somut ve içerikli metinler ancak yazının kurumsallaşabildiği uygarlık düzeylerinde görülmüştür. Yazının sistemli biçimde ilk kez kullanılmaya başlaması ile tam anlamıyla 'düşünsel' sayılabilecek iktisadi metinlerin nesiller boyunca ve bir coğrafyadan diğerine sağlıklı ve kalıcı biçimde aktarılmaya başlaması arasında birkaç bin yıllık bir süre vardır. İlginç olan şudur ki, yazının ilk kullanıldığı uygarlıklarda iktisat-dışı düşünce, iktisadi düşünceye oranla daha hızlı gelişmiştir.